

4. Політика Програми з професійного розвитку цивільного персоналу сектору безпеки і оборони України на 2017 – 2021 роки: підтримка громадського сектору у сфері управління реформою та підтримка національної безпеки, затверджена Указом Президента України від 28 березня 2018 року № 89/2018. – Режим доступу: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/58/62/bd6cdbcf9328901d1d1d8163ae5348c6_1522256231.pdf.

5. Річна національна програма під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік, затверджена Указом Президента України № 89 від 28.03.2018 р. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/892018-23882>.

Орест КРАСІВСЬКИЙ

*д.і.н., професор, завідувач кафедри
європейської інтеграції та права
ЛРІДУ НАДУ*

НАТО І БЕЗПЕКА ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Події, пов'язані з революційними змінами в Центральній та Східній Європі, з системною трансформацією, розпуском Ради взаємної економічної допомоги, Варшавського договору та СРСР змінили біполярну систему сил в Європі. Аналіз сучасної ситуації дає підстави вважати, що Європа перебуває у фазі делегітимізації позиції США у світі. На даному етапі відбувається прихована гра про зміну світового порядку – з однополярного на багатополарний. Потенційні учасники за роль гегемона намагаються з одного боку отримати вигоди з існуючого порядку, а з другого послабити його.

Жодна з країн Центрально-Східної Європи не прагне до світового гегемона, в той же час вони мають сусідів з давніми і сильними імперіальними традиціями – Росія, ФРН, Туреччина. Можна часто побачити їхні дії на міжнародній арені, направлені на делегітимізацію позиції США. Тому перед ними стоїть низка загроз і викликів. У Центрально-Східній Європі домінує погляд про те, що головною небезпекою для них є не військова агресія, а загрози з різних сфер суспільного, господарського життя, природнього середовища. В цьому контексті ключове значення для цих країн має НАТО.

З позицій країн Центрально-Східної Європи такий глобальний порядок, в якому зростало би суперництво між США і ЄС у сфері безпеки, яке призвело би до виходу американців з Європи є для них найменш вигідним. НАТО стало би ненадійною організацією, до складу якої належали б конфліктуючі країни, нездатні досягнути компромісу. Натовські гарантії залишилися б голосливими. По суті наступив би розпад трансатлантичного об'єднання. При цьому слід врахувати, що

НАТО по суті є базою не тільки європейської, але й глобальної безпеки. Зміна міжнародної ситуації стимулювала перетворення НАТО з регіональної організації оборонного характеру на організацію держав, які опікуються питаннями побудови та підтримання нової глобальної системи безпеки. Більшість з держав регіону вже є, або заявили про свій намір стати членами НАТО. Таким чином вони намагаються захистити свої демократичні перетворення і знайти своє місце у загальній структурі європейської безпеки. Зі свого боку НАТО зацікавлене у ефективному вирішенні проблем безпеки і стабільності регіону.

Виходячи з інтересів безпеки країн Центрально-Східної Європи найкориснішим було би зміцнення трансатлантичної спільноти шляхом співпраці НАТО з ЄС на політичному і оперативному рівні. Північноатлантичний союз став би головним інструментом політики безпеки у військово-політичному вимірі.

Ще з осені 1993 р., коли в країнах Центральної і Східної Європи і на Заході активізувалася дискусія про розширення НАТО на Схід, з ініціативи США була розроблена програма «Партнерство заради миру» (ПЗМ). Ця програма, офіційно прийнята на сесії Ради Альянсу в Брюсселі 10-11 січня 1994 р., була запропонована всім зацікавленим країнам. Вони могли підписати рамковий документ ПЗМ, у якому викладалися політичні цілі програми: забезпечення прозорості національного оборонного планування і оборонних бюджетів, демократичного контролю над збройними силами; підтримання здатності та готовності вносити вклад до миротворчих операцій під проводом ООН або під егідою ОБСЄ; спільне планування, навчання і проведення навчань. Для відпрацювання операцій з підтримки миру, пошукових і рятувальних операцій, гуманітарних та інших акцій, забезпечення в довгостроковій перспективі більшої сумісності озброєння сил держав-партнерів та НАТО. Надалі кожна держава могла розробити індивідуальну програму партнерства з НАТО. ПЗМ сприяла індивідуалізації відносин Альянсу з країнами-партнерами.

Навесні 1997 року міністри оборони та закордонних справ країн НАТО прийняли рішення про модифікацію ПЗМ, що отримала назву «Розширена програма партнерства заради миру». Мова йшла про розширення практики багатосторонніх та індивідуальних політичних консультацій між НАТО і державами-партнерами; про більшу орієнтацію індивідуальних програм партнерства на відпрацювання можливостей оперативної взаємодії збройних сил різних країн; про розширення можливостей участі держав-партнерів у процесі прийняття рішень НАТО і плануванні заходів у рамках ПЗМ. У 2004 р. членами Альянсу стали Болгарія, Румунія, Словаччина, Словенія, Латвія, Литва, Естонія, в 2009 р. – Албанія і Хорватія, 2017 – Чорногорія.

Північноатлантичний союз, як організація оборонного характеру став головним інструментом політики безпеки в політико-військовому вимірі.

Завдяки цьому підтримується рівновага на європейському континенті та можливість спільної оборони і участю в операціях поза Європою.

В останні роки ХХІ ст. відбувається трансформація ролі НАТО в Центрально-Східній Європі, зміна ролі Альянсу в системі європейської безпеки. Також спостерігається постійне збільшення ролі Європейського Союзу, хоча Євросоюз є слабкою організацією з точки зору військового потенціалу, але має великий політичний та економічний потенціал. Держави колишнього соціалістичного табору, які увійшли в Євросоюз, в даний момент не бачать перед собою серйозних завдань у сфері підвищення рівня безпеки. Очевидно, ці завдання існують, але це завдання другого типу та рівня ніж загрози, що стоять у цілому перед ЄС та НАТО.

Значний вплив на європейську безпеку має політика Росії щодо України. Військове вторгнення РФ на територію України та анексія Криму призвели до створення в регіоні та у світі нової геополітичної ситуації. Непередбачувана поведінка великої ядерної держави, що відмовляється діяти згідно з міжнародним правом і здійснює на свою користь переділ державних кордонів, нанесла руйнівний удар по світовому порядку, що склався після другої світової війни. Зокрема, виявилася неготовність міжнародних структур безпеки до такого розвитку подій. Ключові структурні елементи європейської та євроатлантичної безпеки – НАТО, ЄС, ОБСЄ – перебувають у стані пошуку термінових відповідей на регіональні та глобальні загрози, що виникли внаслідок дій РФ. Внаслідок нинішньої кризи вийшли на поверхню не лише вияви інституційної слабкості НАТО, ЄС та ОБСЄ. Йдеться насамперед про тактичні й стратегічні прорахунки в оцінці та розумінні природи постбіполярного середовища безпеки, яких припустилися як названі організації, так і ключові міжнародні гравці [2].

Насамперед, російська агресія унаочнила оборонну й безпекову вразливість і незахищеність нашої держави, а також слабку захищеність східноєвропейського флангу НАТО (недостатня захищеність країн-членів НАТО в ЦСЄ і Балтії). Особливі побоювання альянсу пов'язані з країнами Балтії, що мають у своєму складі російські меншини і потенційно до них, як і до України, може бути застосовано «право» РФ на захист «співвітчизників». Російські морські маневри в Балтійському морі, що збіглися з піком подій в Криму, а також погрозові коментарі російських чинників, «занепокоєних» становищем росіян в Естонії, сприяли нагнітання напруженості. Польща та Румунія, що мають спільні кордони з Україною, очікують небезпечних для себе військових і гуманітарних наслідків у разі можливого російського вторгнення на територію материкової України. Дії Росії щодо України вивели на поверхню недостатню військову забезпеченість країн-членів НАТО у цьому регіоні. За винятками Естонії та Польщі (остання має одну з найбільш спроможних армій в Європі), інші країни регіону в умовах

економічної кризи значно зменшили видатки на оборону: середня цифра по регіону становить 1,1 % ВВП, при встановленому НАТО порозі у 2 %. Таким чином, на випадок необхідності введення в дію гарантій за статтею V Вашингтонського договору (про колективну оборону), ці країни не забезпечені достатніми мілітарними можливостями. Стало очевидним, що досі безпека цих країн-членів НАТО гарантувалася більше довірою до міжнародних угод та структур безпеки, аніж власними військовими можливостями. Нині Росія зруйнувала цю довіру, що змусило НАТО у відповідь на віроломне вторгнення Росії збільшити військовий бюджет. Польща започаткувала 10-річну програму модернізації армії, вклавши 40 млрд. доларів. Після виконання цієї програми Польща матиме найпотужніші сухопутні війська в країнах НАТО в Європі [1].

Відомо, що в Основоположному акті НАТО – Росія 1997 р. члени альянсу, для заспокоєння побоювань Росії в контексті розширення НАТО на схід, задекларували, що не будуть розміщувати значні військові потужності, включно з тактичною ядерною зброєю, на території нових країн-членів з ЦСЄ і Балтії, оскільки не мають відповідних «підстав, намірів чи планів» (так званий принцип «трьох «ні»»). Однак ситуація, коли Росія перетворилася з партнера на суперника, підштовхує НАТО до відмови від цих добровільно взятих на себе зобов'язань. Така відмова продиктована нагальною необхідністю створити передумови для реалізації гарантій безпеки для країн ЦСЄ і Балтії у разі, якщо через агресивну поведінку Росії у цьому виникне потреба. Крім того, відмова від принципу «трьох «ні»» стратегічно необхідна для виправлення дисбалансу сил, що склався на сході Європи. Починаючи з 2001 р. альянс зосереджував свою діяльність за межами Європи (Афганістан, Сомалі, Лівія). Сьогодні через потужну військову загрозу з боку Росії зона ризиків, перед якими стоїть НАТО, знов змістилася до Європи [1].

Список використаних джерел

1. Країни Центрально-Східної Європи після закінчення «холодної війни» в умовах «плюралістичної однополярності». – Режим доступу: <https://textbooks.studio/uchebnik-mejdunarodnie-otnosheniya/tema-krajini-tsentralno-shidnoji-vropi-pislya.html>.

2. Krasivski O., Pasiczyk W., Rosyjskie zagrozenia dla bezpieczenstwa narodowego Ukrainy i Polski, Rozdziai, 10 // A. Pikdel, J. Pomiankiewicz, M. Powkska, A. Ćebrowski, (red. nauk.). Zagrozenia bezpieczenstwa państwa – wybrane aspekty. – Wyższa Szkoła Bezpieczenstwa i Ochrony im. Marszałka Piłsudskiego w Warszawie Wydział Zamiejscowy w Nisku, Nisko 2018, seria monograficzna. – Nr. 4. - S. 177 – 188.

3. A.Orzelska A. Bezpieczenstwo Europy Ćrodkowo-Wschodniej w persptywie iadu globalnego ze szczegylnym uwzględnieniem roli Polski. – Access mode: http://isppan.waw.pl/wp-content/uploads/2017/03/agnieszka_orzelska_art1.pdf.